

„Wychowanie w Rodzinie” t. X (2/2014)

Elżbieta MAGIERA
Uniwersytet Szczeciński, Polska

Przysposobienie spółdzielcze wiejskiej młodzieży pozaszkolnej w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)

The Preparation for the Cooperativisation of the Polish Rural
Youth Not Included in School Teaching during the Interwar
Period (1918–1939)

Streszczenie

Dorobek polskiego ruchu spółdzielczego lat międzywojennych można rozpatrywać w zakresie ideowym, organizacyjnym, gospodarczym, społecznym i oświatowo-wychowawczym. Ruch spółdzielczy, będąc ruchem społecznym, prowadził systematyczną działalność oświatowo-wychowawczą i propagandową zarówno w społeczności dorosłych, jak i wśród dzieci i młodzieży szkolnej oraz pozaszkolnej. Piętnując egoizm i pogoń za zyskiem, spółdzielczość uczyła społecznych form pracy, wzajemnej pomocy, współdziałania, solidarności i stwarzała warunki życia dla najuboższych warstw. Spółdzielczość wspierała rodzinę oraz edukację dzieci, młodzieży i dorosłych. Propagowała rozwój spółdzielczości uczniowskiej oraz kształcenie i wychowanie spółdzielcze poprzez uwzględnienie spółdzielczości w programach nauczania wszystkich typów szkół. Z inicjatywy polskiego ruchu spółdzielczego powstało szkolnictwo spółdzielcze. W środowisku wiejskim spółdzielczość podnosiła poziom wiedzy i umiejętności rolników oraz sprzyjała ich aktywizacji. Prowadziła systematyczną działalność wychowawczą i propagandową, mającą na celu szerzenie idei spółdzielczych oraz teoretycznej i praktycznej wiedzy, potrzebnej do zakładania i funkcjonowania instytucji spółdzielczych.

Polski ruch spółdzielczy próbował objąć systematycznym przysposobieniem spółdzielczym młodzież pozaszkolną. Jego celem było uświadomienie i wychowanie młodzieży pozaszkolnej w duchu idei spółdzielczej, nawiązanie kontaktu i współpracy ze spółdzielniami oraz kształtowania charakterów młodzieży wiejskiej. W wychowaniu

spółdzielczym młodzieży pozaszkolnej ważne zadanie pełniły organizacje młodzieżowe, które poprzez propagowanie pomocy społecznej, samokształcenia i przysposobienia spółdzielczego przygotowywały młode pokolenie do udziału w spółdzielczości dorosłych. Ponadto, wśród młodzieży wiejskiej przysposobienie spółdzielcze odbywało się w ramach przysposobienia rolniczego. Stanowiło ono powszechną pozaszkolną drogę popularyzowania wśród młodzieży wiejskiej właściwych umiejętności pracy w gospodarstwie rolnym oraz takiego wychowania, które pobudzało młode pokolenie do aktywności gospodarczej i obywatelskiej, zmierzającej do poprawy jakości życia na wsi i jej przebudowy społeczno-gospodarczej.

Słowa kluczowe: polski ruch spółdzielczy, przysposobienie spółdzielcze w Polsce w okresie międzywojennym, wiejska młodzież pozaszkolna w Polsce w okresie międzywojennym, edukacja rolnicza w Polsce międzywojennej.

Abstract

The output of the XXth century Polish cooperative movement can be considered in ideological, organisational, economic, social and educational terms. The cooperative movement had a significant effect on the educational and propagating activities for both adults and school children. The cooperative movement criticized egoism and the pursuit of profit, taught cooperative forms of work, mutual help, and solidarity as well as providing the basic necessities for the poor. It supported the family and the education of children, young people and adults. It propagated the development of student organizations, the cooperative education and upbringing through taking cooperation into consideration in curricula. Cooperative education was created at the Polish cooperative movement's initiative. It raised the level of the farmer's knowledge and skills. It was also conducive to their activation. Its educational and upbringing activities disseminated the idea of the cooperative. They also spread the theoretical and practical knowledge which was necessary to found and run cooperative institutions.

The preparation for cooperativisation was organised among young people and adults in both urban and rural areas. It was aimed at raising awareness and educating the youth not included in the school teaching in accordance with the idea of cooperation, establishing contact and cooperation with cooperatives as well as shaping the characters of the rural youth. Youth organisations played an important role in the teaching of cooperation for young people not included in the school teaching. They propagated social assistance, self-education, preparation for cooperation and prepared the young generation for participating in the cooperative movement of adults.

Moreover, the preparation for cooperation among the rural youth was included in the agricultural education which was a common method of spreading amongst young people the necessary skills for agriculture. It also popularised that education which stimulated the younger generation to take part in economic and civil activities aimed towards the improvement of the quality of life and the socio-economic reconstruction of rural areas.

Keywords: Polish cooperative movement, the preparation for cooperation in Poland in interwar period (1918-1939), the Polish rural youth not included in the teaching in interwar period, the agriculture education in interwar Poland.

Wstęp

U podstaw rozwoju ruchu kulturalno-oświatowego po pierwszej wojnie światowej leżały liczne potrzeby wywołane nowymi warunkami życia we własnym państwie zarówno w mieście, jak i na wsi. Zwłaszcza na wsi najpierw skutki wojny, a na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych ostry kryzys gospodarczy dawał się we znaki. Spadek cen produktów rolnych, wadliwy podział ziemi, przeludnienie wsi i uzależnienie od rynku kapitalistycznego stały się przyczynami upadku gospodarczego polskiej wsi. Przebudowy społeczno-gospodarczej mógł dokonać rozwijający się ruch spółdzielczy, z którym należało zaznajomić społeczeństwo ludzi dorosłych, jak i młodzież wiejską. Ruch spółdzielczy, jako ruch społeczno-ekonomiczny, wspierał międzywojenną rodzinę wiejską w przygotowaniu dzieci i młodzieży do życia, zawodu, pracy, samodzielności i aktywności. Stawał się swoistą „wędką”, ułatwiającą zdobycie środków do życia oraz rozwój kulturalno-oświatowy mieszkańców wsi.

W literaturze spółdzielczej pisano, że spółdzielczość odgrywała znaczącą rolę w życiu wsi, umożliwiając zwiększenie dochodów rolników, podniesienie wydajności gospodarstw rolnych, zatrudnienie ludzi nie mających pracy, zakup artykułów spożywczych, dostarczenie taniego kredytu, zorganizowanie życia wiejskiego na zasadach spółdzielczych¹. Spółdzielczość nie mogła rozwiązać wszystkich niedomagań polskiej międzywojennej wsi, ale wzorem innych krajów (Danii, Finlandii) mogła pomóc podnieść poziom społeczno-gospodarczego życia ludności wiejskiej. Z tej przyczyny twórcy ruchu spółdzielczego postulowali, żeby młodzież wiejską zapoznać z zasadami spółdzielczości, ponieważ polska wieś potrzebowała uspołecznionych, zdolnych do działań samopomocowych, wdrożonych do współpracy i współdziałania rolników².

Edukacja w zakresie spółdzielczości pozaszkolnej młodzieży wiejskiej sprzyjała przebudowie stosunków społecznych na wsi, wspomagała rodzinę, podnosiła poziomu kultury wsi i życia moralnego, wdrażała do wzajemnej po-

¹ K. Haubold, *Młodzież wiejska w ruchu spółdzielczym*, Towarzystwo Kooperatystów, Warszawa 1937, s. 8–13; R. Tyczyński, *Spółdzielczość rolnicza*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 24, s. 377–378; W. Pawlikowski, *Podstawy spółdzielczości na wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 1, s. 10–12. Więcej o wychowaniu spółdzielczym i spółdzielczości uczniowskiej w okresie międzywojennym: E. Magiera, *Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.

² K. Haubold pisał: „Czasy dzisiejsze wkładają na barki młodzieży wielkie i odpowiedzialne zadanie. Jasko najaktywniejsza część klasy chłopskiej musi ona wziąć na siebie przodownictwo w dążeniu do zmiany dzisiejszego oblicza wsi, wyprowadzić ją z bierności, niewiary we własne siły, skłonić do świadomego i zwycięskiego czynu. Uznając doniosłość ruchu spółdzielczego dla podniesienia gospodarczego i kulturalnego wsi, młodzież musi dokładnie poznać ten ruch, jego zadania i cele, sposoby działania i zdobyte doświadczenie. [...] Spółdzielnia dla młodzieży stać się winna wielką ideą, którą trzeba poznać, aby móc jej poświęcić wszystkie siły” (Tamże, s. 13). Por.: B.J., *Zadania wychowawcze spółdzielni na wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 38, s. 346; S. Gierat, *Idea spółdzielcza na wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 22, s. 346.

mocy, współpracy i współdziałania. Przeszkodą dla rozwoju ruchu spółdzielczego w Polsce był niski stopień świadomości gospodarczej środowisk wiejskich i małomiasteczkowych³. Dlatego szeroką akcją oświatowo-wychowawczą można było prowadzić tylko przy współdziałaniu organizacji młodzieżowych, gromadzących młodzież pozaszkolną i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych. Wychowanie spółdzielcze młodzieży pozaszkolnej obejmowało trzy płaszczyzny: współdziałanie z konkretną placówką spółdzielczą, bezpośrednie zapoznanie się z działalnością spółdzielni (wycieczki spółdzielcze) oraz samokształcenie spółdzielcze⁴.

Edukacja spółdzielcza wiejskiej młodzieży pozaszkolnej w ramach przysposobienia rolniczego

Kształcenie i wychowanie spółdzielcze młodzieży wiejskiej odbywało się w ramach przysposobienia rolniczego, stanowiącego formę zorganizowanego samokształcenia, zapoczątkowanego w 1926 roku przez profesora Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego, znanego działacza politycznego i rolniczego, który jako pierwszy dokonał próby przeniesienia na grunt polski idei amerykańskich klubów pracy chłopów i dziewcząt.

Wobec konserwatyizmu drobnych rolników, braku znajomości nowych zasad gospodarki rolnej zalecano takie przysposobienie rolnicze, które polegało na teoretycznym dokształcaniu zawodowym i odbywaniu zajęć praktycznych. Pisano, że „nowy typ rolnika – obywatela o szerszych poglądach winien być wytworzony przez przygotowanie go do zawodu od dziecka”⁵. Dlatego m.in. zachęcano wprowadzenie teorii i praktyki w zakresie przysposobienia rolniczego do pracy dydaktyczno-wychowawczej wiejskich szkół powszechnych.

Akcja przysposobienia rolniczego polegała na zespołowym i indywidualnym wykonywaniu praktycznych zadań rolniczych i związanym z tym samokształceniem⁶. Stanowiła powszechną pozaszkolną drogę popularyzowania wśród młodzieży wiejskiej właściwych umiejętności pracy w gospodarstwie rolnym oraz takiego wychowania, które pobudzało młode pokolenie do aktywności gospodarczej i obywatelskiej, zmierzającej do poprawy jakości życia na

³ Ludność wiejska stanowiła blisko 70% ogółu ludności w Polsce (Z. Małanicz, *Tezy do referatu „O program oświatowo-gospodarczy o kształcenia spółdzielczego środowisk wiejskich i małych miasteczek przy współpracy związków młodzieżowych i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych”*, w: AAN, zespół: SIN, sygn. 11). Por.: *Spółdzielczość – szkołą obywatelską młodzieży*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 7, s. 168–169.

⁴ Z. Kobyliński, *Wychowanie spółdzielcze młodzieży wiejskiej*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10, s. 268.

⁵ J.S. *Program przysposobienia rolniczego w szkołach powszechnych i w organizacjach młodocianych*, „Dz. U. KOS Wołyńskiego” 1934, nr 10, s. 515.

⁶ P. Sobotka, *Samokształcenie w przysposobieniu rolniczym*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 29, s. 464.

wsi i jej przebudowy społeczno-gospodarczej. Zadaniem przysposobienia rolniczego było:

„[...] nauczenie młodzieży racjonalnej pracy na roli; budzenie dążeń do celowego samokształcenia i wyrabiania umiejętności stosowania w praktyce nabytej wiedzy (z książek, czasopism, pogadanek, kursów, itd.); wreszcie – zaprawienie i przyzwyczajenie do pracy w gromadzie i dla gromady”⁷.

Jednocześnie wszystkie zespoły przysposobienia rolniczego były zobowiązane do poznania podstawowych zasad spółdzielczości zarówno w teorii, jak i do wykonania określonych prac praktycznych w gospodarstwie, mających znaczenie dla spółdzielczości. Zespoły, w okolicy których działała spółdzielnia, opierając się na programowej broszurze *Praca zespołu PR w dziedzinie spółdzielczości* zapoznawały się z praktycznymi i teoretycznymi zasadami działalności spółdzielni⁸.

Akcja przysposobienia rolniczego obejmowała młodzież zorganizowaną w następujących związkach: Centralny Związek Młodej Wsi, Związek Strzelecki, Katolicki Związek Młodzieży, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, Małopolski Związek Młodzieży Ludowej, Związek Młodzieży Ludowej i inne organizacje. Przysposobienie rolnicze prowadziły wszystkie organizacje, zrzeszające młodzież wiejską, w związku z tym mogły korzystać z pomocy czynników rządowych, samorządowych i społecznych. Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych przewidywało w każdym powiecie dwóch instruktorów przysposobienia rolniczego: mężczyznę i kobietę dla zespołów męskich i żeńskich.

W 1939 roku, w celu ujednoczenia zasad pracy w przysposobieniu rolniczym na terenie całego państwa, Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych przygotowało dokumenty normujące działalność zespołów przysposobienia rolniczego i wydało *Wytyczne prac przysposobienia rolniczego* oraz opracowało *Regulamin Wojewódzkiego Komitetu do Spraw Młodzieży Wiejskiej, Regulamin Powiatowego Komitetu do Spraw Młodzieży Wiejskiej* oraz *Instrukcję Pracy Przysposobienia Rolniczego*⁹. Instrukcja przewidywała trzy stopnie sprawności

⁷ [B.a.] *Przysposobienie rolnicze*, [w:] *Rocznik Polityczny i Gospodarczy*, Spółka Akcyjna Zakładów Graficznych „drukarnia Polska”, Warszawa 1938, s. 479; J. German, *Cel przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 51–52, s. 815; J. Blichniarz, *Jak pracujemy w sekcji przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 43, s. 688; W. Pawlikowski, *Przysposobienie rolnicze drogą do wyższej kultury wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 26, s. 415; M. Wojciechowski, *Wartości przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 50, s. 785.

⁸ [B.a.] *Praca zespołu PR w dziedzinie spółdzielczości*, Wydawnictwo anon., Warszawa 1936; *Wytyczne prac przysposobienia rolniczego*, Spółdzielnia Wydawnicza „Pomoc Oświatowa”, Warszawa 1939, s. 41; *Kursy Przysposobienia Rolniczego*, Poznań 1928; J. Bielecki, *W jaki sposób młodzież przysposobić na członków spółdzielni*, „Poradnik Spółdzielni” 1937, nr 3, s. 4–5 i nr 4, s. 3–4.

⁹ *Wytyczne prac przysposobienia rolniczego...*, dz. cyt., s. 15–43.

rolniczej. Program dla drugiego stopnia przewidywał między innymi zrealizowanie pierwszej części kursu Staszica oraz: „[...] zaznajomienie się z zagadnieniami spółdzielczości przez robienie wycieczek do spółdzielni, czytanie pism i książek z zakresu spółdzielczości”¹⁰. Program dla trzeciego stopnia sprawności rolniczej, wśród różnych powinności, zobowiązywał do przerobienia drugiej części kursu Staszica, zapoznania się z pracami kółka rolniczego, koła gospodyń, spółdzielni, samorządu wsi i gminy oraz nakazywał:

„[...] zaznajomienie się z istotą spółdzielczości na podstawie typowych spółdzielni miejscowych lub w okolicy; zaznajomienie się z broszurą z zakresu spółdzielczości rolniczej”¹¹.

Do podstawowych warunków rozwoju przysposobienia rolniczego zaliczono szeroką sieć dobrze funkcjonujących organizacji młodzieży wiejskiej, odpowiednią liczbę właściwie przygotowanych instruktorów, stałe środki finansowe z budżetu centralnego i poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego oraz pomoce oświatowe i odpowiednie metody pracy¹². W 1938 roku pracę samokształceniową prowadziło 11 278 kół, w których uczestniczyło 89 189 osób¹³. Podstawową komórką było koło (zespół) młodzieży wiejskiej, działający w ramach lokalnej organizacji młodzieżowej, który przygotowywał do pracy w społeczności wsi w kółku rolniczym, kole gospodyń wiejskich, spółdzielni rolniczej lub samorządzie. Na czele zespołu stał wybrany przez członków tego zespołu przodownik¹⁴. Akcja przysposobienia rolniczego opierała się na zasadzie współzawodnictwa, prowadzonego w formie konkursów, obejmujących poszczególne

¹⁰ *Wytyczne prac przysposobienia rolniczego...*, dz. cyt., s. 22; S. Gawinecki, *Jak wykorzystujemy kurs korespondencyjny Staszica*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 12, s. 185; W. Pawlikowski, *Planowanie pracy w przysposobieniu rolniczym*, „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 11, s. 172; Tenże, *Prace w zespołach przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 28, s. 450; Tenże, *Planowanie pracy w przysposobieniu rolniczym na II stopniu sprawności*, „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 16, s. 246.

¹¹ *Wytyczne prac przysposobienia rolniczego...*, dz. cyt., s. 23. Por.: J. Dec, F. Mleczo (red.), *Młodociani na wsi*, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1937.

¹² Nad organizacją prac przysposobienia rolniczego czuwał Komitet do Spraw Kultury Wsi oraz Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych. Akcję wydawniczą dla przysposobienia rolniczego wykonywała Spółdzielnia Wydawnicza „Pomoc Oświatowa”, która, oprócz publikacji metodyczno-instrukcyjnych, wydawała czasopismo „Przysposobienie Rolnicze”. Na terenie województw i powiatów akcją przysposobienia rolniczego kierowały komitety do spraw młodzieży wiejskiej wraz z inspektorami przysposobienia rolniczego (*Wytyczne prac przysposobienia rolniczego...*, dz. cyt., s. 8–10). Por.: P. Szewczyk, *Przysposobienie rolnicze w powiecie kutnowskim*, Nakład Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarczego, Warszawa 1938.

¹³ *Przysposobienie rolnicze...*, dz. cyt., s. 480.

¹⁴ J. Ciemniński, *Praca zespołu w przysposobieniu rolniczym*, Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej przy C. T. O. i K. R., Warszawa 1933, s. 10–17; R. Tyczyński, *Przysposobienie do spółdzielczości*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 28, s. 452–253; J. Ciemniński, *Młodzież wiejska a przysposobienie spółdzielcze*, „Siew Młodej Wsi” 1934, nr 9, s. 98–99.

działy zagadnień gospodarstwa rolnego, przy równoczesnym uwzględnieniu wzajemnej współpracy członków zespołu.

Przysposobienie spółdzielcze w kołach młodzieży wiejskiej

Władze państwowe okazały zainteresowanie oświatą pozaszkolną, tworząc Wydział Oświaty Pozaszkolnej w Ministerstwie WRiOP. Organizowanie oświaty pozaszkolnej pozostawiono jednak organom życia społecznego: samorządom lokalnym i stowarzyszeniom społecznym. W miastach tworzyły się liczne organizacje robotnicze, skupiające życie oświatowe. Na wsi miały zastosowanie liczne formy pracy oświatowej¹⁵. Pokolenie ludzi dorosłych organizowało życie kulturalno-oświatowe w ramach spółdzielni i kółek rolniczych, a wśród młodzieży wyrósł wielki ruch w postaci Kół Młodzieży Wiejskiej i Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej, „[...] stanowiący doskonały teren pracy samokształceniowej, oświatowej i gospodarczej”¹⁶.

Z kół młodzieży wiejskiej, które były organizacjami oświatowo-wychowawczymi wywodzili się przodownicy w pracy społecznej i oświatowej na wsi, kierownicy domów ludowych, spółdzielni, kółek rolniczych i innych organizacji wiejskich¹⁷. Organizacje młodzieży stawały się doskonałą okazją do wykorzystania ich dla celów wychowania spółdzielczego, państwowego i obywatelskiego¹⁸. Wychowanie spółdzielcze młodzieży wiejskiej stanowiło podstawę do podejmowania późniejszych prac i aktywności na polu spółdzielczości. Zygmunt Kobyliński pisał, że nie może ono:

„[...] stanowić odrębnego systemu wychowawczego, lecz musi być wplecione w całość kształtu wychowania, kształtowania się wewnętrznej postawy, oparte na działających prawach naturalnych rozwoju człowieka wsi”¹⁹.

¹⁵ J. Chałasiński, *Grupa społeczna jako podstawa pracy społeczno-oświatowej*, „Dz.U. KOS Poznańskiego” 1934, nr 6, s. 412–424.

¹⁶ E. Nowicki, *Zarys rozwoju pracy oświatowej*, [b.d. i m.w.], s. 20.

¹⁷ A. Konewka, K. Kornilowicz, *Przewodnik oświaty dorosłych*, Wydawnictwo Federacji Oświatowej Organizacji Społecznych, Warszawa 1929; W. Wolter, *Demokracja i kultura*, Wydział Społeczno-Wychowawczy Związku Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1930; H. Radlińska, *Dzieje oświaty pozaszkolnej*, [w:] *Encyklopedia wychowania*, t. I, Wydawnictwo „Naszej Księgarni” Związku Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1934; J. Sondel, *Działacz społeczny na wsi jako mówca*, Instytut Administracyjno-Gospodarczy, Kraków 1934; J. Sondel, *Działacz społeczny w środowisku wiejskim jako oświatowiec, wychowawca, organizator, psycholog, socjolog i ekonomista*, Instytut Administracyjno-Gospodarczy, Kraków 1934 (wyd. I), Instytut Administracyjno-Gospodarczy, Kraków 1935 (wyd. II).

¹⁸ L. Wolska, *Wychowanie państwowo-obywatelskie w organizacjach społecznych*, Wydawnictwo „Zrąb”, Warszawa 1932, s. 9; J. Dec, *Oświata pozaszkolna jako dział pracy państwowej*, „Oświata i Wychowanie” 1935, z. 3, s. 169.

¹⁹ Z. Kobyliński, *Wychowanie spółdzielcze młodzieży wiejskiej*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10, s. 267.

Życie i praca na wsi, w rodzinie, i w całej społeczności wiejskiej wyrabiało postawy współdziałania, które stanowiły fundament rozwoju zorganizowanych form współdziałania w postaci organizacji spółdzielczych. Całokształt kształcenia i wychowania spółdzielczego młodzieży zrzeszonej w kołach młodzieży wiejskiej obejmował trzy następujące po sobie etapy, które przedstawił Karol Haubold w książce zatytułowanej *Młodzież wiejska w ruchu spółdzielczym*, wydanej nakładem Towarzystwa Kooperatystów w 1937 roku, zawierającej instrukcję pracy w takich kołach. W pierwszej fazie młodzież poznawała teoretycznie zasady spółdzielczości, jej cele, organizację, formy i dorobek ruchu spółdzielczego w Polsce i za granicą poprzez czytelnictwo obszernej literatury spółdzielczej, czasopism spółdzielczych, samokształcenie odbywane w zespole lub naukę w szkołach i na kursach. Ten etap kształcenia spółdzielczego stanowił podstawę podejmowania dwóch kolejnych etapów.

Drugi obszar, w którym młodzież mogła wiadomości teoretyczne zastosować w działaniu zbiorowym, opartym na wzajemnej pomocy przy wykonywaniu różnorodnych prac rolniczych, obejmował prowadzenie na zasadach spółdzielczych próbnych działań gospodarczych w kole młodzieży wiejskiej²⁰. Koło młodzieży wiejskiej stanowiło rodzaj spółdzielni, której członkowie zrzeszali się w celu zaspokojenia potrzeb kulturalnych i społeczno-oświatowych. Na terenie koła była prowadzona rachunkowość, której uczyli się praktycznie jego członkowie. Mogły działać kasy oszczędnościowe, dzięki którym młodzież poznawała zasady spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej. Formą praktyki spółdzielczej były zespoły pracy, które podejmowały działania związane z ułatwieniem życia na wsi, jak naprawa drogi, obsadzenie jej drzewkami i inne. Przejawem pracy o charakterze spółdzielczym było prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa gospodarczego: szkółki drzew owocowych, ogródka z truskawkami, hodowli królików, jedwabników, uprawa ziół, zbieranie i suszenie grzybów. Prowadząc prace gospodarcze, oparte na zasadach spółdzielczych, młodzież wiejska uczyła się porządku, uczciwości, dokładności oraz uzyskiwała możliwość zatrudnienia i otrzymania zarobku.

Po odbyciu tego etapu, prowadzonego wewnątrz koła młodzież mogła przystąpić do ostatniej fazy, polegającej na współpracy z ruchem spółdzielczym dorosłego pokolenia, polegającej na organizowaniu nowych spółdzielni, udziale w walnych zgromadzeniach, przystąpieniu do spółdzielni, propagowaniu spółdzielczości na wsi poprzez organizowanie zebrań propagandowych, zespołów samokształcenia spółdzielczego, kolportażu czasopism i książek, organizowanie przedstawień teatralnych, zabaw dla dzieci, gazetki ściennej, dnia spółdzielczo-

²⁰ K. Haubold, *Formy pracy spółdzielczej młodzieży*, „Spółnota” 1927, nr 2, s. 7; J. Bielecki, *Najpilniejsze zadania młodzieży wiejskiej*, Nakładem Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP, Warszawa 1936.

ści, prowadzenie biblioteki, czytelnicy, świetlicy²¹. Organizacyjnie praca spółdzielcza w kole młodzieży wiejskiej była ujmowana w ramy sekcji spółdzielczej.

Już sama praca w kole młodzieży wiejskiej dawała duże wartości wychowawcze, ważne z punktu widzenia wychowania spółdzielczego. Gospodarowanie społecznymi środkami, prowadzenie rachunkowości i kontroli społecznej zaprawiało do podejmowania przyszłych działań spółdzielczych²². Współpraca z sekcjami kół młodzieży wiejskiej należała do zadań rad okręgowych „Społem” Związku Spółdzielni Spożywców RP²³. Przykładem pracy było Koło Młodzieży Wiejskiej wsi Studzianki w powiecie janowskim, prowadzone przez Jana Migutę, który ukończył kurs na Uniwersytecie Ludowym w Szycach. Młodzież pomogła miejscowej spółdzielni spożywców „Przyszłość” wybudować lokal, w którym mieścił się sklep spółdzielni i biblioteka Koła, licząca ponad 500 egzemplarzy²⁴.

Przysposobienie spółdzielcze w innych organizacjach młodzieżowych

Po ukończeniu szkoły powszechnej młodzież była za młoda, żeby organizować się w zespoły przysposobienia spółdzielczego, dlatego apelowano do organizacji młodzieżowych o natychmiastową opiekę i skupienie w swoich szeregach absolwentów szkół wiejskich i miejskich oraz wprowadzenie ich w zakres przysposobienia zawodowego, rolniczego czy spółdzielczego. Zwłaszcza tę młodzież, która czynnie działała w szkolnych kasach oszczędności i spółdzielniach uczniowskich. Chodziło o to, żeby nie było przerwy w wychowaniu spółdzielczym. Postulowano, aby po ukończeniu szkoły powszechnej młodzież organizowała się w kołach spółdzielczych lub w sekcjach spółdzielczych, zakładanych przy organizacjach młodzieżowych²⁵.

W materiale źródłowym można odnaleźć szereg wskazań, dotyczących zasad organizowania zespołów przysposobienia spółdzielczego, które należało tworzyć w porozumieniu z miejscowymi organizacjami młodzieżowymi. Ze-

²¹ K. Haubold, *Młodzież wiejska w ruchu spółdzielczym...*, dz. cyt., s. 14–67.

²² Z. Kobyliński, *Wychowanie spółdzielcze...*, dz. cyt., s. 266–269.

²³ *Rozszerzony program pracy Rady Okręgowej w 1932 roku*, „Społem” 1932, nr 3, s. 22.

²⁴ *Lubuskie. Przykład współdziałania Koła Młodzieży Wiejskiej ze spółdzielnią*, „Spółnota” 1927, nr 5, s. 6.

²⁵ W. Hoszowska, *Wśród młodego pokolenia w wieku pozaszkolnym spółdzielcza praca nauczyciela*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10, s. 256. Jako przykład może służyć Katolicki Związek Młodzieży Męskiej i Katolicki Związek Młodzieży Żeńskiej, który organizował wychowanie spółdzielczo-oszczędnościowe wśród młodzieży pozaszkolnej. Ten ostatni zrzeszał 150 tys. pozaszkolnej młodzieży żeńskiej. Sprawozdania z działalności Związku były publikowane na łamach własnych organów: „Kierownik” i „Przyjaciel Młodzieży” („Kierownik” 1935, nr 1, 2 i 3; „Przyjaciel Młodzieży” 1935, nr 3).

spóły miały przede wszystkim powstawać w największych wsiach, w których nie było spółdzielni, a w kolejności w tych wsiach, w których działały nowo zorganizowane spółdzielnie, prowadzone przez niewykwalifikowanych pracowników. Liczba osób w zespole wynosiła od 8 do 10. Zespoły miały mieć koedukacyjny charakter²⁶.

Prace podejmowane przez młodzież miały być łatwe i dostępne, dostosowane do rozwoju umysłowego i fizycznego młodzieży, opierające się na lekturze książek, znajdujących się w bibliotece szkolnej lub gminnej. W późniejszym czasie zachodziła konieczność uczestniczenia w kursach dokształcających, które udzielały fachowych instrukcji spółdzielczych. Młodzież zrzeszona w kołach lub sekcjach spółdzielczych uczyła się systematycznego przygotowania merytorycznego i organizacyjnego w celu wypełnienia konkretnych zadań, poznawała organizację i podział pracy, konieczność prowadzenia samokontroli.

W literaturze międzywojennej podkreślano, żeby działalność młodzieżowych organizacji spółdzielczych powiązać z funkcjonującą w danym środowisku spółdzielnią dorosłego pokolenia, które mogło służyć radą i konkretną pomocą w pracach spółdzielczych. Dla młodzieży 14-, 16-letniej należało organizować prace spółdzielcze, stanowiące kontynuację działań podejmowanych w szkole powszechnej: uprawa warzyw, ziół, kwiatów, zakładanie szkółek drzew owocowych, walka z chwastami, szkodnikami, łatwe prace rękodzielnicze. Przedsięwzięcia te stanowiły możliwość praktycznego zastosowania wiadomości zdobytych w szkole powszechnej oraz umożliwiały podniesienie poziomu życia i pracy swojego otoczenia i higieny gospodarstwa domowego. Młodzież w tym wieku mogła zająć się rozpowszechnianiem mało znanych roślin i nasion, przepisywać i rozpowszechniać ulotki, zawierające wskazówki higieniczne i pożyteczne wiadomości z czasopism, zbierać miejscowe legendy, organizować przedstawienia teatralne, wycieczki, święta sportowe. Na zebraniach kół spółdzielczych lub sekcji spółdzielczych uczestnicy uczyli się przemawiania, dyskusowania, pracy samokształceniowej z książką lub czasopismem²⁷.

Dla młodzież powyżej 16. roku życia wzrastał zakres trudności podejmowanych prac, które mogły obejmować chów inwentarza domowego, uprawę zboża lub ziemniaków, wytwórczość w zakresie przemysłu ludowego (wyroby z drewna, garncarstwo, koszykarstwo, ślusarstwo). Ponadto starsza młodzież miała prowadzić prace społeczne, których celem był wzrost poziomu rozwoju życia gospodarczego i kulturalnego środowiska (zbiorowa naprawa uszkodzonych dróg i mostów, utrzymanie porządku w obejściu gospodarstw rolnych). Koła dziewcząt zajmowały się opieką nad dziećmi, kalekami, starcami, podejmowały prace związane z wystrojem wnętrza izb chłopskich czy robotniczych²⁸.

²⁶ Z. Małanicz, *Metody pracy spółdzielczej wśród młodzieży dorastającej i dorosłej*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10, s. 276.

²⁷ W. Hoszowska, *Wśród młodego pokolenia...*, dz. cyt., s. 257.

²⁸ Tamże, s. 257–258.

Tabela 1. Liczba kół i członków najważniejszych organizacji młodzieżowych w latach 1935–1937**Table 1. The number of the clubs and the members of the most important youth organisations in the years 1935-1937**

Lp.	Nazwa organizacji	Liczba kół			Liczba członków [w tys.]		
		1935	1936	1937	1935	1936	1937
1.	Centralny Związek Młodej Wsi	5 255	5 310	4 903	149	153	130
2.	Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”	2 650	2 900	2 900	90	97	97
3.	Związek Strzelecki						
	– Ilość ogniw męskich	6 165	7 145	8 240	.....	.....	.....
	– Ilość ogniw żeńskich	979	969	1 370	.....	.....	.....
4.	Katolicki Związek Młodzieży Męskiej	.....	.....	4553			134
5.	Katolicki Związek Młodzieży Żeńskiej	.....	.....	5280	.....	.....	150
6.	Tow. Uniwersytetu Robotniczego	177	210	218	8	9	11
	Ogółem	15 226	16 534	27 464	247	259	522

Źródło: Z. Małanicz, *Metody pracy spółdzielczej...*, dz. cyt., s. 276.

Source: Z. Małanicz, *The methods of cooperative work...*, op. cit., p. 276.

Jak wynika z powyższej tabeli liczba kół najważniejszych organizacji młodzieżowych, do których można zaliczyć Centralny Związek Młodej Wsi, Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, Związek Strzelecki, Katolicki Związek Młodzieży Męskiej, Katolicki Związek Młodzieży Żeńskiej, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego wzrosła z 15 226 w 1935 roku do 27 464 w 1937 roku, a liczba członków w tym samym okresie – z 247 000 do 522 000.

Zygmunt Małanicz pokazując dane za lata 1935–1937, dotyczące liczby kół i członków organizacji młodzieżowych w Polsce uświadomił niewykorzystane w pełni możliwości prowadzenia przysposobienia spółdzielczego w tych organizacjach i przez te organizacje w szerszych kręgach społeczeństwa. Tylko współpraca organizacji oświatowych i społecznych, związków młodzieżowych i nauczycieli szkół powszechnych mogła doprowadzić do umasowienia przysposobienia spółdzielczego i podniesienia gospodarczego środowisk wiejskich i małomiasteczkowych. To zagadnienie było podejmowane na posiedzeniach Komisji Kształcenia i Wychowania Spółdzielczego przy Spółdzielczym Instytucie Naukowym, która doszła do wniosku, że:

„[...] akcję na szerszą skalę można jedynie prowadzić przy współdziałaniu organizacji młodzieżowych, skupiających młodzież w okresie pozaszkolnym (od 16-tu wwyż) oraz odpowiednich organizacji i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych”²⁹.

²⁹ Z. Małanicz, *Tezy do referatu „O program uświadomienia...”*, dz. cyt., AAN, zespół: SIN, sygn. 11.

Poszczególne związki młodzieży wiejskiej nie tylko prowadziły przysposobienie rolnicze, w ramach którego zapoznawano z teorią i praktyką w zakresie spółdzielczości i organizowały oddzielne przysposobienie spółdzielcze, ale również urządzały kursy z zakresu spółdzielczości. Jako przykład może służyć kurs społeczno-oświatowy młodzieży wiejskiej „Wici”, zorganizowany przez Mazowiecki Związek Młodzieży Wiejskiej 16–20 stycznia 1934 roku w Grąbcu, powiat sierpecki. W tym kursie prowadzonym przez Haubolda wzięło udział około 60 osób. Tematyka obejmowała wykłady dotyczące spółdzielczości, jej ideologii, zasad i form. W sprawozdaniu pisano, że młodzież, biorąca udział w kursie wykazała duże zainteresowanie ruchem spółdzielczym i rozważała możliwość powołania do życia spółdzielni spożywców³⁰.

W 1936 roku Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” doprowadził do utworzenia kursu o tematyce spółdzielczej, a w 1938 roku Związek Młodej Wsi w Lublinie zorganizował kurs samorządowo-spółdzielczy³¹. Ożywioną działalnością spółdzielczą charakteryzowała się młodzież związku wiciowego na terenie województwa kieleckiego, organizując szereg nowych spółdzielni spożywców³². Związki młodzieży wiejskiej w Lublinie i w Łucku zorganizowane były w formie spółdzielni, zarejestrowanych w sądzie. Na marginesie można dodać, że na terenie akademickim tworzyły się spółdzielnie w ramach Bratnich Pomocy. W Warszawie i we Lwowie funkcjonowały takie spółdzielnie akademickie, które mogły objąć swoją działalnością wydawnictwo skryptów, bufety, udzielanie pożyczek³³.

Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej działał w formie spółdzielni, mającej na celu polepszenie życia młodzieży przez zaspokajanie różnych potrzeb młodzieży i organizowanie jej pracy. Organizował na zasadach spółdzielczych wytwórczość młodzieży, która obejmowała wyrób i sprzedaż swoim członkom materiałów i narzędzi produkcji, pomocy naukowych, książek, przyborów sportowych, instrumentów muzycznych. Ponadto budował i organizował na zasadach spółdzielczych świetlice, domy ludowe, warsztaty, sale gimnastyczne i teatralne, biblioteki, czytelnie, kursy, chóry, wieczornice, zebrania, imprezy sportowe, prowadził doświadczenia rolne, ogrodnicze i hodowlane³⁴.

³⁰ *Kurs młodzieży wiejskiej w Grąbcu*, „Społem” 1934, nr 6, s. 25.

³¹ W. Rusiński, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, cz. II: 1918–1939, Warszawa 1967, s. 275.

³² *Spółdzielcza praca młodzieży w kieleckim*, „Społem” 1937, nr 20, s. 26.

³³ K. Haubold, *Spółdzielcze organizacje młodzieży...*, dz. cyt., 1931, s. 25.

³⁴ K., *Dalsze próby kooperacji oświatowej*, „Spółnota” 1927, nr 18, s. 7. Por.: Z. Małanicz, *Młoda wieś w przysposobieniu rolniczym*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 7, s. 105–107.

Przysposobienie spółdzielcze wiejskiej młodzieży pozaszkolnej prowadzone przez Spółdzielcze Kursy Korespondencyjne

Od 1937 roku „Społem” Związek Spółdzielni Spożywców RP zorganizował planowo prowadzone przysposobienie spółdzielcze dla zespołów młodzieży przy Spółdzielczych Kursach Korespondencyjnych (SKK)³⁵, które dostarczały przystępnie opracowanego materiału, udzielały rad i wskazówek w czasie nauki, czuwały nad jej przebiegiem, poprawiały nadesłane ćwiczenia. Oprócz wykładów zespoły otrzymywały na własność biblioteczki pomocnicze, składające się z kilku książek. Program nauki zespołów przysposobienia spółdzielczego, organizowanej przez SKK, był tak skonstruowany, że zawierał wszystkie potrzebne wiadomości do założenia i prowadzenia spółdzielni. Zespoły młodzieży drogą korespondencyjną otrzymywały 26 wykładów, które zawierały treści dotyczące: zarysu historii i ideologii spółdzielczości; niezbędnych wiadomości z zakresu ustawodawstwa, koniecznych przy organizacji i prowadzeniu placówki spółdzielczej; rachunkowości spółdzielni spożywców; towaroznawstwa i umiejętności sprzedaży³⁶.

Po dwumiesięcznej nauce zespoły urządzały sześć zebrań dyskusyjnych w ramach spółdzielni, przy której działały. Na zebraniach zapoznawały swoje środowisko z ideologią spółdzielczości i jej znaczeniem w Polsce oraz zadaniami, które powinny spełniać członkowie spółdzielni, aby mogła ona prawidłowo funkcjonować. Z sekretariatu SKK otrzymywały niezbędne materiały oraz wskazówki, dotyczące organizacji zebrań i ich programu. Młodzież skupiona w zespołach prowadziła w ten sposób pracę, polegającą na uświadczeniu gospodarczym swojego środowiska. W roku szkolnym 1937/38 działały 124 zespoły liczące 889 członków, które zorganizowały zebrania i dyskusje dla 2 944 osób³⁷.

Na podstawie poniższej tabeli można zaobserwować stały wzrost uczestników SKK i ćwiczeń przez nich przesyłanych. Warto zaznaczyć, że w 1937 roku uruchomiono po raz pierwszy przysposobienie spółdzielcze prowadzone przez

³⁵ Związek „Społem” wzorował się na Spółdzielczej Szkole Korespondencyjnej, prowadzonej przez szwedzki związek spółdzielczy Kooperativa Forbunder, w której przez 16 lat jej działalności kształciło się 130 tys. osób. W 1938 roku w działało przy tej szkole 2 500 kół samokształceniowych, w których brało udział 80 000 uczestników (M. Małanicz, *O udział nauczycielstwa w pracach przysposobienia spółdzielczego*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 1–2, s. 44).

³⁶ *Regulamin młodzieżowych zespołów samokształceniowych na grupie organizacyjnej spółdzielni spożywców*, „Młody Spółdzielca” 1938, nr 10 (6), s. 18–19.

³⁷ Z. Małanicz, *O udział nauczycielstwa...*, dz. cyt., s. 46.

SKK, w którym wzięło udział 840 uczestników. W 1938 roku na ogólną liczbę 3 208 uczestników SKK w zespołach przysposobienia spółdzielczego dokształcało się 2 211 osób.

Tabela 2. Liczba uczestników Spółdzielczych Kursów Korespondencyjnych prowadzonych przez „Społem” Związek Spółdzielni Spożywców RP

Table 2. The number of the participants of the Cooperative Correspondence Courses conducted by „Społem” The Union of the Cooperatives of Food Retailers of the Republic of Poland

Rok	1936	1937	1938
Liczba uczestników	341	1 476	3 208
Liczba przesłanych ćwiczeń	1 669	5 574	12 104

Źródło: Z. Małanicz, *Metody pracy spółdzielczej...*, dz. cyt., s. 271.

Source: Z. Małanicz, *The methods of cooperative work...*, op. cit., p. 271.

Nauka odbywała się metodą korespondencyjną przez pięć miesięcy, jesienią i zimą (od 1 listopada do 31 marca). Kończyła się repetytorium i egzaminem, organizowanym od 1 kwietnia w siedzibach oddziałów „Społem” Związku Spółdzielni Spożywców RP w całej Polsce. Całkowita opłata za naukę zespołu wynosiła 35 zł, która mogła być rozłożona na trzy raty. Podkreślano walory tak prowadzonego przysposobienia spółdzielczego, w którym kursanci musieli wykazać się samodzielnością i aktywnością, co było zgodne z najnowszymi tendencjami pedagogicznymi, przejawiającymi się w różnych kierunkach teorii i praktyki „nowego wychowania”³⁸. Po ukończonym kursie członkowie zespołów byli powoływani do zarządów spółdzielni lub rad nadzorczych. Pragnąc upowszechnić przysposobienie spółdzielcze młodzieży, „Społem” Związek Spółdzielni Spożywców RP zwrócił się o pomoc w tej sprawie do nauczycieli szkół powszechnych, którzy dzięki swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej zdobywali najczęściej zaufanie środowiska wiejskiego i tak mogli pokierować losami absolwentów wiejskich szkół powszechnych, żeby oni organizowali się w spółdzielcze zespoły samokształceniowe, realizujące program SKK³⁹. Tym bardziej że dla wielu absolwentów wiejskich szkół powszechnych nie było możliwości dalszego kształcenia.

Warto zaznaczyć, że akcja przysposobienia spółdzielczego zyskała uznanie wśród nauczycieli. Konferencja spółdzielcza ZNP, która odbyła się wiosną 1939 roku, poparła przysposobienie spółdzielcze organizowane w ramach Spółdzielczych Kursach Korespondencyjnych i wystosowała apel do wszystkich nauczycieli o organizowanie tej formy kształcenia i wychowania spółdzielczego w miejscu swojej pracy⁴⁰. Kobyliński uwypuklał znaczenie ogólnego wychowa-

³⁸ Z. Małanicz, *Metody pracy spółdzielczej...*, dz. cyt., s. 272.

³⁹ *Jak pokierować młodzieżą kończącą szkołę*, „Młody Spółdzielca” 1938, nr 1 (7), s. 8.

⁴⁰ *Konferencja Spółdzielcza ZNP (13–16 IV 1939 r.)*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/9, nr 9/10, s. 325.

nia spółdzielczego młodzieży wiejskiej w organizacjach przysposobienia rolniczego i organizacjach oświatowych, a Małanicz nawoływał do konkretnej pracy spółdzielczej. W uchwalonych wnioskach konferencja nawoływała do prowadzenia szerokiej akcji przysposobienia spółdzielczego⁴¹:

- „1. Planowa i szybka rozbudowa ruchu spółdzielczego możliwa jest tylko wtedy, gdy ma za podstawę powszechne uświadczenie gospodarcze i spółdzielcze środowisk miejskich i wiejskich.
2. Przygotowanie ludności do gospodarczego organizowania się w ruchu spółdzielczym oparte musi być na przysposobieniu spółdzielczym, które w przyszłości powinno objąć takie same wielotysięczne rzesze młodzieży, jak przysposobienie rolnicze.
3. Przysposobienie spółdzielcze wtedy tylko ogarnie szerokie rzesze młodzieży dorastającej i dorosłej, kiedy znajdzie umiejętne przewodnictwo, odpowiedni materiał naukowy i zawsze gotową pomoc ze strony czynnych spółdzielców”⁴².

Zasady organizowania przysposobienia spółdzielczego

Haubold prezentując formy organizacyjne spółdzielczości w organizacjach młodzieży wymienił sekcje spółdzielcze, spółdzielnie młodzieży, spółdzielcze kasy oszczędności i spółdzielnie uczniowskie⁴³. Celem sekcji spółdzielczych istniejących przy organizacjach młodzieżowych było systematyczne samokształcenie spółdzielcze, prowadzone nie tylko statycznie, za pomocą wykładów i referatów, ale dynamicznie, za pomocą ożywionej dyskusji, odpowiedzi na pytania, rozmowy. Przysposobienie spółdzielcze prowadziło do uświadczenia i wychowania młodzieży w duchu idei spółdzielczej, nawiązania kontaktu i współpracy ze spółdzielniami oraz kształtowania charakterów młodzieży wiejskiej⁴⁴.

Prowadzący samokształcenie przodownik zespołu powinien zapoznać się z technikami pracy samokształceniowej, żeby uniknąć wielu trudności i zaoszczędzić czas. Po tym okresie, w którym nastąpiło wzbudzenie zainteresowania młodzieży spółdzielczością, należało przystąpić do organizowania kolejnej formy, jaką było wydzielenie spraw gospodarczych młodzieży w odrębną spółdzielnię. Przy organizacjach mogły także powstawać spółdzielcze kasy oszczęd-

⁴¹ Z konferencji *spółdzielczej nauczycielstwa*, „Społem” 1939, nr 8, s. 19.

⁴² Tamże.

⁴³ K. Haubold, *Spółdzielcze organizacje młodzieży...*, dz. cyt., s. 16–19.

⁴⁴ M. Drozdowicz, *Co należy brać pod uwagę przy wytyczaniu programu przysposobienia spółdzielczego?*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 33, s. 529; L. Kuncewiczówna, *O przysposobienie spółdzielcze*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 21, s. 326; *Spółdzielczość w życiu wsi. Program kształcenia w zespole* [b.m. i r.w.].

ności, a na terenie szkół zawodowych spółdzielnie uczniowskie. Sekcja spółdzielcza organizacji młodzieży miała objąć swoją działalnością nie tylko członków organizacji, ale zainteresować się działalnością miejscowej spółdzielni dorosłego pokolenia, z którą należało podjąć współpracę w organizowaniu uroczystości, świąt, walnych zebrań, w prowadzeniu propagandy i zapisywaniu członków rodzin do spółdzielni.

Wśród młodzieży dorastającej i dorosłej zarówno w środowisku miejskim, jak i wiejskim starano się prowadzić powszechne przysposobienie spółdzielcze, którego efekty zależały od spełnienia określonych warunków: właściwego przewodnictwa; odpowiedniego materiału do nauki; gotowości pomocy ze strony czynnych spółdzielców⁴⁵. Planowano objąć przysposobieniem spółdzielczym szerokie rzesze młodzieży.

Zwykle przysposobienie spółdzielcze było organizowane pod patronatem „Społem” Związku Spółdzielni Spożywców RP bądź w ramach przysposobienia rolniczego. Związek „Społem” organizował obozy przysposobienia spółdzielczego młodzieży. W terminie od 17 do 30 czerwca 1934 roku odbył się już piąty 2-tygodniowy taki obóz w Bolesławiu koło Olkusza. Program obozu zawierał wykłady o tematyce spółdzielczej, prowadzone m.in. przez Józefa Dominko i Haubolda, gawędy i wycieczki. Zachęcano spółdzielnie i rady okręgowe do udzielenia pomocy młodzieży z własnego terenu, wybierające się na ten obóz w celu „[...] spożytkowania sił młodzieży dla naszej pracy organizacyjno-programowej”⁴⁶.

Mniejszą aktywność niż „Społem” Związek Spółdzielni Spożywców RP w zakresie przysposobienia spółdzielczego pozaszkolnej młodzieży wiejskiej wykazywał Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP. Związek ten współpracował z organizacjami młodzieży katolickiej, które stanowiły dla niego kolejny obszar propagandy spółdzielczej. Zachęcano młodzież zrzeszoną w organizacjach katolickich do zakładania kół przysposobienia rolniczego, w programach których odbywało się teoretyczne i praktyczne przygotowanie spółdzielcze oraz organizowania zespołów przysposobienia spółdzielczego i samokształcenia spółdzielczego. Ze strony miejscowych spółdzielni rolniczych miała być prowadzona pomoc doradcza (pogadanki, dyskusje), wypożyczanie podręczników i czasopism, przyjmowanie i oprowadzanie wycieczek, udzielanie zasiłków pieniężnych na zakup książek do nauki w zespołach przysposobienia spółdzielczego czy samokształcenia spółdzielczego⁴⁷.

Przewidywano, że wychowana społecznie i czynna w spółdzielniach uczniowskich młodzież po ukończeniu szkoły powszechnej będzie poszukiwać placówki spółdzielczej, w której mogłaby działać. W wychowaniu spółdziel-

⁴⁵ Z. Małanicz, *Metody pracy spółdzielczej...*, dz. cyt., s. 270.

⁴⁶ 5 obóz przysposobienia spółdzielczego, „Społem” 1934, nr 8, s. 24.

⁴⁷ *Współpraca spółdzielni z organizacjami młodzieży katolickiej*, w: AAN, zespół: ZSRiZG RP, sygn. 156, s. 1–2.

czym młodzieży ważne zadanie pełniły organizacje młodzieżowe, które poprzez propagowanie pomocy społecznej, samokształcenia i przysposobienia spółdzielczego przygotowywały młode pokolenie do udziału w spółdzielczości dla dorosłych.

„Zespól młodzieży – pisał Kazimierz Weydlich – który praktykował już szereg czynności przysposabiających go do współdziałania i zmierzających bliżej zapoznać się czynnościami członków spółdzielni jednego lub paru rodzajów, może z korzyścią podejmować programowo tak zwane przysposobienie spółdzielcze”⁴⁸.

W kręgu młodzieży wiejskiej przysposobienie spółdzielcze wiązało się z przysposobieniem rolniczym. Wiejskie zespoły przysposobienia spółdzielczego rekrutowały się z uczestników drugiego lub trzeciego stopnia przysposobienia rolniczego, spośród których wybierano przodownika. Ten zgłaszał zespól do własnej organizacji młodzieżowej, do której należeli członkowie zespołu oraz do powiatowego komitetu do spraw młodzieży wiejskiej⁴⁹. Brak zorganizowanego przysposobienia zawodowego wśród młodzieży miejskiej utrudniał tworzenie zespołów przysposobienia spółdzielczego w mieście metodami podobnymi do przysposobienia rolniczego.

Efekty pracy zespołu przysposobienia spółdzielczego zależały od jego łączności z ruchem spółdzielczym, liczebności zespołu, czynności praktycznych wykonywanych na terenie konkretnej spółdzielni. Bezpośrednie wykonywanie zadań związanych z przysposobieniem spółdzielczym odbywało się w małych zespołach, które stanowiły gwarancję zrealizowania w określonym czasie przez wszystkich uczestników określonych czynności. Zadaniem zespołu było przygotowanie dobrych członków spółdzielni, w związku z tym skuteczna praca zespołu polegała na wypełnianiu obowiązków członkowskich wobec spółdzielni. Do zadań spółdzielni, w obrębie której działał zespól przysposobienia spółdzielczego, należało umożliwić młodzieży zapoznanie się z warsztatem pracy, udzielić instruktażu, ułatwić zespołowi pozyskanie materiałów do samokształcenia. Współpraca zespołu ze spółdzielnią przynosiła korzystne skutki finansowe dla gospodarstw członków zespołu lub ich rodziców i dla samej spółdzielni.

Zwracano uwagę, żeby przysposobienie spółdzielcze nie było prowadzone przed 18. rokiem życia. Czas trwania przysposobienia wynosił od 6 do 9 miesięcy w zakresie jednego typu spółdzielni. Praca zespołu obejmowała następujące etapy: zewnętrzne zapoznanie się ze spółdzielnią poprzez wycieczkę; praca w związanym z tą spółdzielnią dziale własnej lub rodzicielskiej działalności

⁴⁸ J. Bielecki, *Najpilniejsze zadania...*, dz. cyt., s. 122; Z. Małanicz, *Organizacja oświaty spółdzielczej na wsi*, Warszawa [b.r.w.].

⁴⁹ R. Tyczyński, *Jak i dlaczego należy organizować zespoły spółdzielcze*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 34, s. 516.

gospodarczej i lektura literatury spółdzielczej; wykonywanie obowiązków członka spółdzielni na własnym lub rodzicielskim gospodarstwie i dalsze samokształcenie. Wyniki pracy zespołu zależały od realizacji programu, który uwzględniał przysposobienie w zakresie spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych, spożywców, mleczarskich, jajczarskich i rolniczo-handlowych. Zespół wybierał jeden z działów i przystępował do pracy. Jeśli nie było na miejscu spółdzielni z wybranego przez zespół działu, to trudniej było przeprowadzić przysposobienie spółdzielcze z tego działu spółdzielczości⁵⁰.

Pierwszorzędną rolę w pracy zespołu przysposobienia spółdzielczego stanowili właściwie przygotowani przodownicy, którzy odpowiednie wiadomości i umiejętności zdobywali poprzez samokształcenie, samowychowanie, praktykę odbywaną w spółdzielniach oraz poprzez kursy dla przewodników, wyjaśniające zasady i metody przysposobienia. Skupienie polskiego ruchu spółdzielczego w wielkich ośrodkach oraz brak ze strony poszczególnych placówek spółdzielczych wystarczającego zainteresowania wychowaniem społeczno-gospodarczym, podejmowanym przez organizacje młodzieżowe i samą młodzież, powodował szereg trudności w należyтым zorganizowaniu opieki instrukcyjnej dla zespołów przysposobienia spółdzielczego młodzieży. Dlatego w styczniu 1937 roku Okręgowy Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych zorganizował kurs instruktorów organizacji młodzieżowych, którego celem było przedstawienie zasad prowadzenia przysposobienia spółdzielczego młodzieży⁵¹.

Zespoły przysposobienia spółdzielczego pracowały na terenach wiejskich, przygotowując swoich członków do uczestnictwa w ruchu spółdzielczym na wsi. W połowie lat trzydziestych liczba tych zespołów wynosiła 108, z czego 38 działało w województwie lubelskim, 28 w lwowskim, 19 w wołyńskim, 10 w warszawskim⁵².

Zakończenie

Dorobek polskiego ruchu spółdzielczego lat międzywojennych można rozpatrywać w zakresie ideowym, organizacyjnym, gospodarczym, społecznym i oświatowo-wychowawczym. Ruch spółdzielczy, będąc ruchem społecznym, prowadził systematyczną działalność oświatowo-wychowawczą i propagandową

⁵⁰ P. Banaczkowski, *Praca zespołu P.R. w dziedzinie spółdzielczości*, Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej przy Związku Izb i Organizacji Rolniczych, Warszawa 1936. Broszura Piotra Banaczkowskiego zawierała informacje organizacyjne, metodyczne, rozkład zebrań, materiał samokształceniowy oraz szczegółowy plan prac zespołu przysposobienia spółdzielczego w zakresie różnych rodzajów spółdzielczości.

⁵¹ K. Weydlich, *Tęczowy sztandar spółdzielczy. Podręcznik z 30 tematami do opracowania przez członków spółdzielni, działaczy społecznych i młodzież*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1939, s. 159.

⁵² Spółdzielczy ruch młodzieżowy, AAN, zespół: ZSRiZG RP, sygn. 194.

zarówno w społeczności dorosłych, jak i wśród dzieci i młodzieży szkolnej oraz pozaszkolnej. Spółdzielczość uczyła społecznych form pracy, wzajemnej pomocy, współdziałania, solidarności i stwarzała warunki życia dla najuboższych warstw. Spółdzielczość wspierała rodzinę oraz edukację dzieci, młodzieży i dorosłych. Propagowała rozwój spółdzielczości uczniowskiej oraz kształcenie i wychowanie spółdzielcze poprzez uwzględnienie spółdzielczości w programach nauczania wszystkich typów szkół. Z inicjatywy polskiego ruchu spółdzielczego powstało szkolnictwo spółdzielcze. W środowisku wiejskim spółdzielczość podnosiła poziom wiedzy i umiejętności rolników oraz sprzyjała ich aktywizacji. Prowadziła systematyczną działalność wychowawczą i propagandową, mającą na celu szerzenie idei spółdzielczych oraz teoretycznej i praktycznej wiedzy, potrzebnej do zakładania i funkcjonowania instytucji spółdzielczych.

Polski ruch spółdzielczy próbował objąć systematycznym przysposobieniem spółdzielczym młodzież pozaszkolną. Jego celem było uświadomienie i wychowanie młodzieży pozaszkolnej w duchu idei spółdzielczej, nawiązanie kontaktu i współpracy ze spółdzielniami oraz kształtowania charakterów młodzieży wiejskiej. W wychowaniu spółdzielczym młodzieży pozaszkolnej ważne zadanie pełniły organizacje młodzieżowe, które poprzez propagowanie pomocy społecznej, samokształcenia i przysposobienia spółdzielczego przygotowywały młode pokolenie do udziału w spółdzielczości dorosłych. Ponadto, wśród młodzieży wiejskiej przysposobienie spółdzielcze odbywało się w ramach przysposobienia rolniczego. Stanowiło ono powszechną pozaszkolną drogę popularyzowania wśród młodzieży wiejskiej właściwych umiejętności pracy w gospodarstwie rolnym oraz takiego wychowania, które pobudzało młode pokolenie do aktywności gospodarczej i obywatelskiej, zmierzającej do poprawy jakości życia na wsi i jej przebudowy społeczno-gospodarczej.

Bibliografia

- AAN, zespół: SIN, sygn. 11. Małanicz Z., *Tezy do referatu „O program uświadomienia gospodarczego o kształcenia spółdzielczego środowisk wiejskich i małych miasteczek przy współpracy związków młodzieżowych i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych*.
- AAN, zespół: ZSRiZG RP, sygn. 194. Spółdzielczy ruch młodzieżowy.
[B. a.], *Praca zespołu PR w dziedzinie spółdzielczości*, Wyd. anon, Warszawa 1936.
- [B.a.], *Przysposobienie rolnicze*, [w:] *Rocznik Polityczny i Gospodarczy*, Spółka Akcyjna Zakładów Graficznych „drukarnia Polska”, Warszawa 1938.
- Banackowski P., *Praca zespołu PR w dziedzinie spółdzielczości*, Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej przy Związku Izb i Organizacji Rolniczych, Warszawa 1936.
- Bielecki J., *Najpilniejsze zadania młodzieży wiejskiej*, Nakładem Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP, Warszawa 1936.

- Bielecki J., *W jaki sposób młodzież przysposobić na członków spółdzielni*, „Poradnik Spółdzielni” 1937, nr 3, nr 4.
- Blichniarz J., *Jak pracujemy w sekcji przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 43.
- Chałasiński J., *Grupa społeczna jako podstawa pracy społeczno-oświatowej*, „Dz. U. KOS Poznańskiego” 1934, nr 6.
- Ciemniewski J., *Młodzież wiejska a przysposobienie spółdzielcze*, „Siew Młodej Wsi” 1934, nr 9.
- Ciemniewski J., *Praca zespołu w przysposobieniu rolniczym*, Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej przy C. T. O. i K. R., Warszawa 1933.
- Dec J., Mleczek F. (red.), *Młodzi na wsi*, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1937
- Dec J., *Oświata pozaszkolna jako dział pracy państwowej*, „Oświata i Wychowanie” 1935, z. 3.
- Drozdowicz M., *Co należy brać pod uwagę przy wytyczaniu programu przysposobienia spółdzielczego?*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 33.
- Gawinecki S., *Jak wykorzystujemy kurs korespondencyjny Staszica*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 12.
- German J., *Cel przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 51–52.
- Gierat S., *Idea spółdzielcza na wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 22.
- Haubold K., *Formy pracy spółdzielczej młodzieży*, „Spółnota” 1927, nr 2.
- Haubold K., *Młodzież wiejska w ruchu spółdzielczym*, Towarzystwo Kooperatystów, Warszawa 1937.
- Haubold K., *Spółdzielcze organizacje młodzieży*, Spółdzielnia Wydawnicza Młodzieży „Zew”, Warszawa 1931.
- Hoszowska W., *Wśród młodego pokolenia w wieku pozaszkolnym spółdzielcza praca nauczyciela*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10.
- J.B., *Zadania wychowawcze spółdzielni na wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 38.
- Jak pokierować młodzieżą kończącą szkołę*, „Młody Spółdzielca” 1938, nr 1(7).
- K., *Dalsze próby kooperacji oświatowej*, „Spółnota” 1927, nr 18.
- Kobyliński Z., *Wychowanie spółdzielcze młodzieży wiejskiej*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10.
- Konewka A., Korniłowicz K., *Przewodnik oświaty dorosłych*, Wydawnictwo Federacji Oświatowej Organizacji Społecznych, Warszawa 1929.
- Konferencja Spółdzielcza ZNP (13–16 IV 1939 r.)*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/9, nr 9/10.
- Kuncewiczówna L., *O przysposobienie spółdzielcze*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 21.
- Kurs młodzieży wiejskiej w Grąbcu*, „Społem” 1934, nr 6.
- Kursy Przysposobienia Rolniczego*, Poznań 1928.
- Magiera E., *Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Małanicz Z., *Metody pracy spółdzielczej wśród młodzieży dorastającej i dorosłej*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10.
- Małanicz Z., *Metody pracy spółdzielczej wśród młodzieży dorastającej i dorosłej*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 9/10.
- Małanicz Z., *Młoda wieś w przysposobieniu rolniczym*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 7.

- Małanicz Z., *O udział nauczycielstwa w pracach przysposobienia spółdzielczego*, „Przewodnik Pracy Społecznej” 1938/39, nr 1–2.
- Małanicz Z., *Organizacja oświaty spółdzielczej na wsi*, Warszawa [b.r.w.].
- Nowicki E., *Zarys rozwoju pracy oświatowej* [b.d. i m.w.].
- Pawlikowski W., *Planowanie pracy w przysposobieniu rolniczym na II stopniu sprawności*, „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 16.
- Pawlikowski W., *Planowanie pracy w przysposobieniu rolniczym*, „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 11.
- Pawlikowski W., *Podstawy spółdzielczości na wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 1.
- Pawlikowski W., *Prace w zespołach przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 28.
- Pawlikowski W., *Przysposobienie rolnicze drogą do wyższej kultury wsi*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 26.
- 5 obóz przysposobienia spółdzielczego*, „Społem” 1934, nr 8.
- Przykład współdziałania Koła Młodzieży Wiejskiej ze spółdzielnią*, „Spółnota” 1927, nr 5.
- Radlińska H., *Dzieje oświaty pozaszkolnej*, [w:] *Encyklopedia wychowania*, t. I, Wydawnictwo „Naszej Księgarni” Związku Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1934.
- Regulamin młodzieżowych zespołów samokształceniowych na grupie organizacyjnej spółdzielni spożywców*, „Młody Spółdzielca” 1938, nr 10 (6), s. 18–19.
- Rozszerzony program pracy Rady Okręgowej w 1932 roku*, „Społem” 1932, nr 3.
- Rusiński W., *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego, cz. II: 1918–1939*, Wydawnictwa Centralnego Związku Spółdzielni Rolniczych, Warszawa 1967.
- S.J., *Program przysposobienia rolniczego w szkołach powszechnych i w organizacjach młodocianych*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wołyńskiego” 1934, nr 10.
- Sobotka P., *Samokształcenie w przysposobieniu rolniczym*, „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 29.
- Sondel J., *Działacz społeczny na wsi jako mówca*, Instytut Administracyjno-Gospodarczy, Kraków 1934.
- Sondel J., *Działacz społeczny w środowisku wiejskim jako oświatowiec, wychowawca, organizator, psycholog, socjolog i ekonomista*, Instytut Administracyjno-Gospodarczy, Kraków 1934 (wyd. I), Instytut Administracyjno-Gospodarczy, Kraków 1935 (wyd. II).
- Spółdzielca praca młodzieży w kieleckim*, „Społem” 1937, nr 20.
- Spółdzielczość – szkołą obywatelską młodzieży*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 7.
- Spółdzielczość w życiu wsi. Program kształcenia w zespole* [b.m. i r.w.].
- Szewczyk P., *Przysposobienie rolnicze w powiecie kutnowskim*, Nakład Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarczego, Warszawa 1938.
- Tyczyński R., *Jak i dlaczego należy organizować zespoły spółdzielcze*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 34.
- Tyczyński R., *Przysposobienie do spółdzielczości*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 28.
- Tyczyński R., *Spółdzielczość rolnicza*, „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 24.
- Weydlich K., *Tęczowy sztandar spółdzielczy. Podręcznik z 30 tematami do przepracowania przez członków spółdzielni, działaczy społecznych i młodzież*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1939.

- Wojciechowski M., *Wartości przysposobienia rolniczego*, „Siew Młodej Wsi” 1936, nr 50.
- Wolska L., *Wychowanie państwowo-obywatelskie w organizacjach społecznych*, Wydawnictwo „Zrąb”, Warszawa 1932.
- Wolter W., *Demokracja i kultura*, Wydział Społeczno-Wychowawczy Związku Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1930.
- Wytyczne prac przysposobienia rolniczego*, Spółdzielnia Wydawnicza „Pomoc Oświatowa”, Warszawa 1939.
- Z konferencji spółdzielczej nauczycielstwa*, „Społem” 1939, nr 8.